

РИБЧЕНКО

Дмитро Вікторович,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Національної наукової
сільськогосподарської
бібліотеки НААН
(м. Київ)

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ НИЖЧОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ В ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

Методом історико-наукового аналізу розглянуто історію організації нижчих сільськогосподарських шкіл Полтавської губернії: Жабківської, Лубенської, Андріївської, Золотоніської та Бориспільської.

У результаті здійсненого дослідження з'ясовано, що нижчі сільськогосподарські школи були створені з метою популяризації сільськогосподарських знань та ремесел. Встановлено, що наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. система організації нижчої сільськогосподарської освіти користувались значною фінансовою підтримкою з боку уряду, земських установ, приватних осіб. З метою аграрної освіченості населення при школах створювали сільськогосподарські курси, бібліотеки, музеї тощо, а також встановлювалося введення практичних занять.

Ключові слова: *нижчі сільськогосподарські школи, сільськогосподарська освіта, сільське господарство, земство, Полтавська губернія.*

Методом историко-научного анализа рассмотрено историю организации низших сельскохозяйственных школ Полтавской губернии: Жабковской, Лубенской, Андреевской, Золотоношской и Бориспольской.

В результате осуществленного исследования выяснено, что низшие сельскохозяйственные школы были созданы с целью популяризации сельскохозяйственных знаний и ремесла. Установлено, что в конце ХІХ – в начале ХХ века система организации низшего сельскохозяйственного образования пользовались значительной финансовой помощью со стороны правительства, земских учреждений и частных лиц. С целью агрономической образованности населения при школах создавались сельскохозяйственные курсы, библиотеки, музеи, а также учреждалось введение практических занятий.

Ключевые слова: *низшие сельскохозяйственные школы, сельскохозяйственное образование, сельское хозяйство, земство, Полтавская губерния.*

By method of the historical scientific analysis it is considered history of the organisation of the lowest agricultural schools of the Poltava province: Zhabkovsky, Lubensky, Andreevsky, Zolotonoshsky and Borispolsky.

As a result of carried-out research it is found out that the lowest agricultural schools have been created for the purpose of popularisation of agricultural knowledge and craft. It is positioned that in the end of XIX – in the XX-th century system of the organization of the elementary agricultural education used the significant financial help from the government, territorial establishments and private persons. For the purpose of agronomical erudition of the population at schools agricultural courses, libraries, museums were created, and also introduction of a practical training was established.

Keywords: *the lowest agricultural schools, an agricultural education, agriculture, a zemstvo, the Poltava province.*

На сучасному етапі розвитку суспільства, система освітнього забезпечення є невід'ємною складовою розвитку всіх галузей економіки держави, у тому числі й сільського господарства. Професійна освіта має за мету забезпечити сільське господарство кваліфікованими кадрами, тому доцільним щодо її організації – вивчення досвіду з минулого.

У результаті наукового дослідження встановлено, що різні аспекти цього питання були висвітлені у багатьох публікаціях. Так, В. А. Вергунов [1] у своїй праці звертає увагу на систему організації нижчої, середньої та вищої сільськогосподарської освіти на Полтавщині. О. Ю. Приймак [2] у публікації серед інших типів шкіл частково розглядає нижчі сільськогосподарські, коротко аналізує їх діяльність. У своєму дослідженні Л. Л. Прокопенко [3] виділяє загальні та спеціальні нижчі сільськогосподарські школи та надає статистичні дані скільки їх було в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. М. Сахній [4] відображає роль земств у розвитку навчальних закладів другої половини XIX – початку XX ст.

Проте, незважаючи на досить широке коло досліджень з питань освітнього забезпечення, тема нашої наукової розвідки залишається повністю не розкритою.

Мета дослідження полягає у висвітленні системи організації нижчої сільськогосподарської освіти Полтавської губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Швидкий розвиток суспільної агрономії наприкінці ХІХ ст. викликав потребу у новій категорії робітників на суспільно-агрономічній ниві – молодшого агрономічного персоналу. З цією метою виникла потреба у створенні нижчих навчальних закладів професійного спрямування.

Так, 27 грудня 1883 р. урядом Олександра ІІІ було затверджено «Положення про нижчі сільськогосподарські школи», згідно з яким вони мали на меті «поширювати в народі основні знання з сільського господарства і необхідних ремесел, шляхом практичних занять» [5, с. 631]. Школи могли бути відкриті приватними особами, товариствами або земствами і користуватися грошовою допомогою від держави в розмірі до 3500 руб. Вони наділялись землею до 500 дес. для безкоштовного користування. Курс навчання в таких школах тривав 3 роки. Нижчі сільськогосподарські школи поділялися на два розряди: І-го – до яких приймалися особи, які закінчили курс двокласних сільських училищ та ІІ-го розряду – ті, що закінчили курс народних училищ [5, с. 631].

Серед нижчих сільськогосподарських шкіл Полтавської губернії наприкінці ХІХ ст. були створені: Жабківська (1891), Лубенська (1891), Андріївська (1896), Золотоніська (1898) та Бориспільська (1904).

Жабківська сільськогосподарська школа ІІ розряду відкрита осінню 1891 р. Лохвицьким повітовим земством на кошти, які заповідав статський радник Г. А. Залужний в с. Жабках, Лохвицького повіту, Полтавської губернії. У 1904 р. перекваліфікована до І розряду. Опікуном школи був В. Ф. Русинов, управляючим – П. М. Ломоносов. Учителі: П. Кошовий, В. В. Росланевський. У 1 спеціальному класі – 20 учнів, в 2 спеціальному – 13 і в 3 спеціальному – 12, всього 45 учнів. Навчання тривало 3 роки. Час вступу учнів – вересень, а закінчення навчання – жовтень [6, с. 44–45].

При школі знаходилась ділянка, розділена на 8 угідь – пашню, ліс, луки, вигін, навчальне поле, сад, город, розплідник і майстерні (столярно-теслярська, ковальська) [6, с. 44–45].

Мета школи полягала у популяризації серед місцевого населення, шляхом практичних занять, основних знань з сільського господарства, садівництва, городництва, тваринництва, а також ремесел – столярному і ковальсько-слюсарному.

У підготовчий клас школи приймалися учні віком 14 років, які пройшли курс навчання народних училищ, а у перший клас – не молодші 15 років, які закінчили курс навчання двокласних сільських училищ Міністерства народного просвітництва.

Вихідці Лохвицького повіту, які поступали в якості «напівпансіонерів», платили по 60 руб. в рік, вихідці інших повітів – на 15 руб. дорожче. При школі було 4 земських стипендії і 30 приватних напівстипендій.

Станом на 1910 р. у школі навчалось 58 учнів.

При школі функціонували: бібліотека, ферма, розплідник худоби, кінний завод, город, плодовий сад, і майстерні: столярна і ковальсько-теслярська. У 1910 р. опікуном школи був В. Ф. Русинов, управляючим – П. К. Ісаєв [7, с. 68–69].

Лубенська сільськогосподарська школа II-го розряду відкрита Полтавським губернським земством 15 жовтня 1891 р. біля м. Лубни, на хуторі Полек. У 1899 р. – перекваліфікована в першорозрядну. Опікун школи – М. А. Огранович, управляючий – Г. А. Крат. Учителі: І. А. Богдановський, В. П. Альховський, А. С. Порецький, Т. Д. Потапов.

У підготовчому класі було 29 учнів, у 1 спеціальному – 22, в 2 спеціальному – 12, всього 63 учні. Навчання тривало 4 роки [6, с. 45].

У підготовчий клас приймалися учні у віці 14 років, а в перший клас – у віці 15-16 років. Під час зарахування учнів до школи, перевагу віддавали дітям землеробського населення Полтавської губернії. Вони поділялися на

«пансіонерів», які платили 120 руб. в рік, «напівпансіонерів» – 60 руб. та «приходящих» – 40 руб. Вступні і випускні экзамени проходили у вересні.

Мета школи полягала у навчанні дітей основам землеробства, скотарства, садівництва і городництва, з викладанням теслярсько-столярного і слюсарно-ковальського ремесел, а також практично навчали бджільництву, шовківництву, сироварінню. Таким чином, школа давала практичну підготовку для дрібних сільських господарів: фермерів і нижчих техніків різних галузей сільського господарства [7, с. 75].

Школа мала 15 повних стипендій, 13 напівповних губернського земства і 10 повних стипендій повітових земств: 5 – Гадяцького, 2 – Лубенського, 2 – Пирятинського, 1 – Зіньківського [8, с. 51].

При школі функціонували: бібліотека, кабінети, ферма, навчально-практичне поле, город, розсадники, плодовий сад і майстерня. У 1910 р. опікуном був С. В. Величко, управляючим – В. М. Павликов. У школі навчалось 84 учні [7, с. 75].

Андріївська нижча сільськогосподарська школа I-го розряду заснована в 1896 р. Кобеляцьким повітовим земством Полтавської губернії, біля села Андріївка, Маяцької волості. Опікуном школи був М. Х. Еюс, управляючий – А. І. Рапп. Викладачі: Г. Бабирев, М. С. Світличний, М. І. Коропов, І. Т. Мокроусов. Навчання в школі тривало 4 роки [6, с. 21]. Ціль школи полягала у тому, щоб шляхом практичних занять, надати учням знання з сільського господарства, а також скотарства, бджільництва, садівництва, городництва та ремесел: столярному і теслярсько-ковальському. У 1910 р. опікун школи – А. І. Губарьов, управляючий І. П. Кириченко. Учнів станом на 1 січня 1910 р. було 95 [7, с. 58-59].

Мета школи полягала у забезпеченні учнів, шляхом практичних занять, основними знаннями з сільського господарства, тваринництва, бджільництва, садівництва, городництва, а також ремесел – столярному і слюсарно-ковальському. При школі був підготовчий клас. Зарахування і випуск учнів здійснювався щороку в другій половині вересня.

До школи приймалися учні всіх прошарків і віросповідань, але перевага віддавалась вихідцям Кобелякського повіту Полтавської губернії, зарахування здійснювалося лише в перші два класи. До підготовчого класу зараховували дітей віком від 13 до 16 років, а в перший – від 14 до 18 років. Учні поділялися на «пансіонерів», «напівпансіонерів» і «приходящих». З вихідців Кобелякського повіту бралась плата з «пансіонерів» – 70 руб. у рік, з «напівпансіонерів» – 40 руб. у рік, а з жителів інших повітів: з «пансіонерів» – 100 руб. у рік, а з «напівпансіонерів» – 60 руб. у рік. «Приходящі», вихідці Кобелякського повіту платили по 20 руб. у рік, інші – на 10 руб. дорожче.

Для навчання слюсарно-ковальському і столярно-тесллярському ремеслам до школи приймалися також і практиканти, хлопчики, фізично розвинені, у віці від 14 до 17 років [7, с. 58–59].

Школа мала 32 стипендії Полтавської губернії, 14 стипендій Кобеляцького земства, 9 стипендій інших повітових земств Полтавської губернії і 2 стипендії приватних осіб.

При школі функціонували: бібліотека, фізичний кабінет, ферма, дослідне поле, сад, город, розплідник рогатої худоби, пасіка і майстерні: столярна, слюсарно-ковальська і плетіння [8, с. 34].

Золотоніська сільськогосподарська школа 1-го розряду заснована Золотоніським повітовим земством Полтавської губернії в помісті «Ново-Дмитрівка», була відкрита 30 вересня 1898 року. Опікун школи – С. В. Лукашевич, управляючий школою – С. Ф. Анцибор. Учителі: С. Андрієвський, Т. М. Квітка, М. Л. Галест [6, с. 24].

Курс навчання у школі тривав 4 роки. При ній був підготовчий клас, у який приймалися учні не молодші 13 років, а в перший клас – віком 14 років. Після закінчення курсу, учні зобов'язані були пробути один рік на практиці в приватному господарстві. Учням, які жили в Золотоніському повіті, під час вступу до школи надавалась перевага перед іншими учнями. А тим, хто закінчив курс двокласної сільськогосподарської сільської школи або міського училища, надавалась перевага перед іншими, поступаючими в перший клас.

Учні школи поділялись на: «пансіонерів», «напівпансіонерів» та «приходящих». З вихідців Золотоніського повіту брали плату: з «пансіонерів» – 60 руб. у рік, з «напівпансіонерів» – 30 руб., учні інших повітів платили: «пансіонери» – 110 руб. у рік, а «напівпансіонери» – 60 руб. З «приходящих» учнів плата складала 5 руб. у рік. Школою надавались 11 земських стипендій і 3 приватні. Приймали до школи по іспиту, в кінці вересня, а ті, що поступали в перший клас, крім того, приймалися і весною, в кінці березня.

Для вивчення окремих галузей господарства і для вивчення одного з ремесел, в школу могли прийматися й інші особи в якості практикантів, на основі особливого погодження з управляючим школою. Вони приймалися без іспиту. Під час перебування в школі практиканти користувались від школи безкоштовно приміщенням; на рівні з іншими учнями, приймали участь в практичних заняттях, які стосувалися тієї галузі господарства або того ремесла, для вивчення якого вони вступили до школи.

При школі функціонували: бібліотека, навчально-практичне і навчально-дослідне поле, город, розплідники, плодовий сад і майстерні: теслярсько-столярська і ковальсько-слюсарна. У 1910 р. опікуном школи був Д. І. Тоцький, управляючим – К. І. Голубов. У школі було 64 учні. [7, с. 70-71].

На основі «Положення про сільськогосподарську освіту», затвердженого урядом від 26 травня 1904 р. (згідно з яким збільшувалось державне фінансування для сільськогосподарських шкіл I-го розряду з 3000 до 7000 руб. в рік) [9, с. XXXIX], Переяславське повітове земство відкрило **Бориспільську нижчу сільськогосподарську школу** I-го розряду. Розташовувалась школа недалеко від м. Бориспіль, Переяславського повіту Полтавської губернії. Її ціль полягала в популяризації основних знань з сільського господарства і сільських ремесел. При школі був підготовчий клас. Земством установлені 4 стипендії в пам'ять В. Г. Баталіна, який заповів кошти для облаштування цієї школи і 20 напівстипендій. Учнів було 70. Опікун школи – В. В. Гамалія, управляючий Т. Д. Потапов. [10, с. 32].

Прийом і випуск учнів, які закінчували курс школи, відбувався у вересні. Плата за «пансіонера» складала 40 руб.

При школі працювали: бібліотека, кабінети, ферма, навчально-дослідне поле, город, розплідник, плодовий сад і майстерні. У 1910 р. опікуном став С. Д. Томачинський, управляючим – К. І. Свидерський. У 1910 р. було 65 учнів [7, с. 62].

Таким чином, розвиток суспільної агрономії викликав гостру потребу у кваліфікованих працівниках, після чого з боку держави почали активно впроваджувались генеруючі заходи щодо подальшого розвитку системи організації нижчої сільськогосподарської освіти, які постійно намагались удосконалити. Також, з метою достойного забезпечення населення сільськогосподарськими знаннями, нижчі профільні школи отримували значну фінансову підтримку держави, губернських та повітових земств, приватних осіб; при нижчих сільськогосподарських школах створювалися курси, бібліотеки, музеї.

Лише в Полтавській губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. були засновані такі нижчі сільськогосподарські школи: Жабківська, Лубенська, Андріївська, Золотоніська та Бориспільська, які мали спільну мету – надати галузеву освітню підготовку місцевому населенню.

Список використаної літератури

1. *Вергунов В. А.* Від Погарського навчально-зразкового господарства до Гадяцької сільськогосподарської дослідної станції, або історія подарунку купця В. В. Бойка полтавській громаді (до 150-річчя Полтавського товариства сільського господарства та 95-річчя Полтавської державної аграрної академії) / В. А. Вергунов ; ННСГБ НААН. – Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. – 112 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії ; кн. 85»).

2. *Приймак О. Ю.* З історії сільськогосподарської освіти [Електронний ресурс] / О. Ю. Приймак // Історія науки та біографістика. – 2008. – № 1. – Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2008-1/08pojiso.pdf>. – Заголовок з екрану.

3. *Прокопенко Л. Л.* Політика Російського уряду щодо розвитку професійної освіти в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / Л. Л. Прокопенко. – Режим доступу: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11pllpto.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11pllpto.pdf). – Заголовок з екрану.

4. Сахній М. Специфіка функціонування навчальних закладів професійного спрямування на Лівобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Сахній // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – № 3. – С. 145–155.

5. Бруцкус Б. Школы сельскохозяйственные / Б. Бруцкус // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб. : Тип. акц. о-ва Брокгауз-Ефрон, 1903. – Т. 39 : (Шенье-Шуйский монастырь), Вып. 78. – С. 626–633.

6. Сборник сведений по сельскохозяйственному образованию / М-во земледелия и гос. имуществ. Департамент земледелия. – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1900. – Вып. 4 : Сельскохозяйственные учебные заведения по сведениям к 1 января 1899 г. – 100 с.

7. Сборник сведений по сельскохозяйственному образованию / Главное упр. землеустройства и земледелия. Департамент земледелия. – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1911. – Вып. XVI : Сельскохозяйственные учебные заведения в 1910 году. – 395 с.

8. Сборник сведений по сельскохозяйственному образованию / Главное упр. землеустройства и земледелия. Департамент земледелия. – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1905. – Вып. 8 : Сельскохозяйственные учебные заведения по сведениям к 1 января 1903 г. – 90 с.

9. Обзор деятельности Департамента земледелия в 1909 г. // Ежегодник Департамента земледелия за 1909 год. – Петербург, 1910. – С. XI–СХХІ.

10. Сборник сведений по сельскохозяйственному образованию / Главное упр. землеустройства и земледелия. Департамент земледелия. – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1907. – Вып. 9 : Сельскохозяйственные учебные заведения. – 160 с.